

TEXNOLOGIYA FANINI O'QITISHDA TALABALARNING TEXNOLOGIK BILIM VA IJODKORLIK QO'BILIYATLARINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Jaloldinova Shaxnoza Xasanboevna Andijon davlat pedagogika instituti
Fizika va texnologik ta'lim kafedrası v/b dotsent
Sharipov Abdumalik Navoiy davlat pedagogika instituti
Texnologik ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Asildinova Odina Maxammadjon qizi Texnologik ta'lim yo'nalishi magistranti

ANNOTATSIYA: Ijodkor, mustaqil fikrlovchi shaxslarni tarbiyalash vazifalari avvalo umumiy o'rta ta'lim tizimida amalga oshiriladi. Biroq, ta'lim va tarbiya amaliyotida o'quvchilar ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish ta'limiy texnologiyalarning tarkibiy qismi sifatida amalga oshirilmasdan, bu borada funksional yondoshuv ustunlik qilmoqda. Ba'zi pedagoglar o'quv-ijodiy faoliyatga nisbatan ijobiy motivlarga e'tiborni qaratsa, boshqalari intellektual sifatlarni, o'quvchining mustaqil ijodiy faoliyatini tashkillashtirishga asosiy e'tiborni qaratmoqdalar. Uzluksiz ta'lim tizimida har tomonlama yetuk, ijodkor shaxsni tarbiyalash, o'quvchini uzluksiz rivojlantirish uchun ta'lim-tarbiya jarayonining barcha bosqichlarida pedagogik tizimning tarkibiy qismlari o'zaro aloqadorligi, muvofiqligi hamda istiqbolga yo'naltirilganligi haqida maqolada uslubiy tahlil qilingan.

Kalit so'zlar. Texnologiya. Ijodkor, intellektual sifatlarni. Uzluksiz ta'lim, Texnik ijodkorlik, Innovatsiya, Intensiv-ekstinsiv.

Jahon ta'lim tizimidagi islohotlar hamda qadriyatlarining o'zgarishi pedagogik jarayonlarga innovatsion yondashuv va texnologiyalarni faol joriy etishni taqozo etmoqda. Ta'lim jarayoniga tatbiq etilayotgan innovatsiyalar samarasi o'qituvchining kasbiy-pedagogik ijodkorligi xarakteri va uning rivojlanganligi darajasiga bevosita bog'liq. Sarbon deklaratsiyasi (Sorbonne Declaration), Ta'lim barcha uchun (Education For All (EFA)), Ming yillik rivojlanish maqsadlari (Millennium Development Goals (MDGs)), Jahon ta'lim forumi (World Education Forum) va Lissabon Konvensiyalari kompetentli yondashuv asosida malakali ijodkor kadrlar tayyorlashning innovatsion yo'nalishlarini belgilashda muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, Boloniya jarayoni doirasida o'qitishning faol va interfaol shakllari variativligini ta'minlash, kompetentli yondashuv asosida bo'lajak texnologiya ta'limi o'qituvchilarining kasbiy-pedagogik ijodkorligini rivojlantirish muammosini tadqiq etish dolzarb hisoblanadi. Ijodkor, mustaqil fikrlovchi shaxslarni tarbiyalash vazifalari avvalo umumiy o'rta ta'lim tizimida amalga oshiriladi. Biroq, ta'lim va tarbiya amaliyotida o'quvchilar ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish ta'limiy texnologiyalarning tarkibiy qismi sifatida amalga oshirilmasdan, bu borada funksional yondoshuv ustunlik qilmoqda. Ba'zi pedagoglar o'quv-ijodiy faoliyatga nisbatan ijobiy motivlarga e'tiborni qaratsa, boshqalari intellektual sifatlarni, o'quvchining mustaqil ijodiy faoliyatini tashkillashtirishga asosiy

e'tiborni qaratmoqdalar. Uzluksiz ta'lim tizimida har tomonlama yetuk, ijodkor shaxsni tarbiyalash, o'quvchini uzluksiz rivojlantirish uchun ta'lim-tarbiya jarayonining barcha bosqichlarida pedagogik tizimning tarkibiy qismlari o'zaro aloqadorligi, muvofiqligi hamda istiqbolga yo'naltirilganligini ta'minlashni taqozo etadi.

Ijod– o'quvchi va talabaning yaratuvchiligi, kashfiyoti

Ijodkorlik – yangi moddiy va ma'naviy qadriyatlarni yaratish bilan natijalanadigan faoliyat turi

Texnik ijodkorlik – texnika sohasida yaratuvchilik faoliyati.

Talabalarning ijodkorligi – talabalarni ijodiy faoliyatga jalb qilishning keng tarqalgan ommaviy shaklidir.

Ijodkorlik tushunchasining mohiyati – buyuk san'at asarlarini, yangi mashinalarni, dastgohlar va xokozalarni yaratadigan iste'dodli odamlarning qismatidir.

Ijodiy faoliyat – insonning aniq mahsulot yaratish jarayonidir.

Ijodiy faoliyatga ikkita ham *pedagogik* ham *psixologik* nuqtai nazardan qarash mumkin.

Ijodiy faoliyatda ehtiyoj bir necha o'z rivojlanish pog'onasini bosib o'tadi.

Birinchi pog'ona havas. Bu ehtiyojning elementar holatiga to'g'ri keladigan namoyon bo'lish shakli bo'lib, u hali shaxs tomonidan ongli ravishda tan olinmagan bo'ladi.

Ehtiyojning rivojlanishini ta'minlaydigan ancha yuqoriroq **ikkinchi pog'onasi hohish** hisoblanadi. Bu shaxsning ongli ravishda biron hodisa, predmet yoki kasbi bilan bog'liq ob'ekt (ixtiro qilish, yaratish, takomillashtirish)ni o'rganishga bo'lgan munosabatlari majmuasini nazarda tutadi.

Ehtiyojni rivojlantirishning ancha murakkab **uchinchi pog'onasi qiziqish** hisoblanadi. Qiziqish aslida ehtiyoj asosida vujudga keladi. Ehtiyojsiz hech qachon qiziqish yuzaga kelmaydi.

Talabalar ijodkorligini rivojlanishi yo'llari:

1. Ijodkorlikni takomillashtirish.

2. Innovatsiya va ilg'or texnologiyalardan foydalanish

3. Talabalarni yangi nazariy bilimlar bilan boyitish.

4. Talabalarning tabiati, qobiliyati, ehtiyoji va moyilligiga moslashish.

5. Ijodkor shaxsga yo'naltirilgan ta'limni yo'lga qo'yish.

6. Intensiv-ekstensiv ta'limni yo'lga qo'yish.

7. Ijodkorlikni modullashtirish, loyihalashtirish, algoritmlash, faollashtirish asosida texnologiyalashtirish.

8. Ijodkorlik darslari va to'garak ishlarini takomillashtirish.

Ijodkorlik belgisi avvalo har bir soha, mutaxassislik yoki fan bo'yicha mutasaddi murabbiylar tomonidan aniqlab olinadi. Bunda bitta «qolip»ga tushadigan mezon yoki o'lchov bo'lishi mumkin emas. Bu yerda ijodkorlikni aniqlash individual imkoniyatlarni hisobga olish tamoyiliga asoslangan bo'lishi muhim hisoblanadi.

Bu jarayon **birinchi bosqichda** shaxsni ijodkor deb tan olishni belgilovchi sifatning eng muhimlari ro'yxatini tuzib olishni talab qiladi.

Ikkinchi bosqichda esa ana shu belgilarni takomillashtirish va rivojlantirish sharoitlari muvofiqligini ta'minlovchi vazifalarni shakllantirish va uni hal qilish yo'nalishini to'g'ri belgilab olish zarur.

Uchinchi bosqichda shaxsni tavsiflovchi ijodkorlik belgilarining qay darajada rivojlanib, takomillashib borayotganligini baholash ishlari amalga oshiriladi.

To'rtinchi bosqichda talabaning ijodkorligini belgilovchi kuchli va kuchsiz tomonlari ro'yxati tuzilib, qaytadan takomillashtirish rejasi ishlab chiqiladi. **Beshinchi bosqichda** belgilangan muddatda takomillashtirish zarur bo'lgan ijodkorlik belgilari holati natijalari tahlil qilinadi.

Ijodkorlikning barcha belgi va sifatlarini umumiy holda ikkita guruhga bo'lish mumkin:

I. Har tomonlama aloqador sifatlarini belgilovchi («kommunikativ») xususiyatlari guruhi:

1. O'ziga bo'lgan ishonchi;
2. Tanqidga, o'ziga bildirilgan salbiy fikrlarga munosabati;
3. Ishni batartib bajarish qobiliyati (taktikaliligi);
4. Uddaburonliligi;
5. Jonkuyarligi;
6. Umum insoniy fazilati;
7. Kishilarga yoqimliligi, yaqinligi va hokazo.

II. «Ishchi» xususiyatlari guruhi:

- ▶ Maqsad sari intiluvchanligi;
- ▶ Mohirligi va sifatlikka moyilligi;
- ▶ Fikrida qat'iyiligi;
- ▶ Vaziyatni tez va chuqur anglay olishi;
- ▶ Mustaqilligi;
- ▶ Harakatchanligi;
- ▶ Tashabbuskorliligi va hokazolar.

Mazkur belgilanishlar yetarli bo'lmasa uni sharoitdan kelib chiqib, o'zgartirish (kengaytirish) ham mumkin.

Texnik ijodkorlik jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanish. Bizning asrimiz fan-texnika yutuqlarining mislsiz darajada taraqqiy etishi, hamda bu taraqqiyot natijalarining oddiy insonlar hayotiga juda qisqa muddatlarda keng kirib kelayotganligi bilan tavsiflanadi. Mana shunday taraqqiyot omillaridan biri bu, shubhasiz, yangi axborot texnologiyalaridir. Bugungi kunda hayotimizning hech bir sohasini, jumladan, ta'lim tizimini ham yangi axborot texnologiyalari hamda uning asosi bo'lgan kompyuterlarsiz tasavvur etib bo'lmaydi. Axborotlarni qabul qilish, qayta ishlash va yangi axborotni yaratish bilan shug'ullanuvchi texnologiyalarni kompyuterlar asosida joriy etish, ya'ni belgilangan faoliyat turini amalga oshiruvchi kompyuter va unda joriy etilgan dasturiy ta'minotni yuritish majmuasi axborot texnologiyasi deb yuritiladi. Axborotlar davri hisoblangan

bugungi kunda tarixda birinchi marotaba insoniyat faoliyatining ko'plab sohalari moddiy buyumlar bilan emas, balki axborotlarni qayta ishlash bilan bog'liq bo'lmoqda. Shu sababli, bugungi kunda yoshlarni axborot davrida yashash va ishlashga o'rgatish, ularda axborotlarni yig'ish, tartibga solish va tahlil qilish, uni uzatish ko'nikmalarini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bular o'z navbatida talabalarning turli qobiliyatlari qatorida ixtirochilik qobiliyatlarini rivojlantirishda ham muhim asos vazifasini o'taydi, chunki har qanday yangi g'oyani taklif qilishdan oldin qaralayotgan sohani batafsil o'rganib chiqish, yangi axborotlarni topish va uni tavsiya etilayotgan yechim bilan bog'lashni o'rganish lozim bo'ladi. Bu vazifalarni amalga oshirish uchun albatta oddiy inson xotirasida saqlab bo'lmaydigan darajada katta hajmdagi axborotlarni qayta ishlash talab etiladi. Yangi axborot texnologiyasi imkoniyatlari ushbu muammoni avtomatlashgan o'quv-axborot tizimlari, bilimlar banki va Ma'lumotlar banklari vositasida oson va samarali hal qilish imkoniyatlarini yaratadi. Shu munosabat bilan keyingi paytda respublikamizda bu sohaga e'tibor kuchayib bormoqda, keyingi besh yil mobaynida mavjud kompyuterlar parki bo'yicha vatanimiz jahon ko'rsatkichlariga yaqinlashib qoldi. Biroq, ta'lim jarayonida zamonaviy axborot texnikalarini, jumladan, shaxsiy kompyuterlarning qo'llanishi uchun zarur nazariy va amaliy, ilmiy-metodik asoslarning ishlab chiqilmaganligi ayniqsa ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish bilan bog'liq qator muammolarni keltirib chiqarmoqda. Hozirgi paytda o'quv dasturlariga xalq xo'jaligida yangi axborot texnologiyalari va kompyuter texnikalarining qo'llanilish sohalari bilan tanishtiruvchi ko'plab fanlar kiritilgan. Ularni o'zlashtirish davomida talabalar kompyuterlarning ta'lim, iqtisod va muhandislik ishlarida qo'llanilishi, matematik modellashtirish, avtomatlashgan o'quv-axborot tizimlari hamda ish o'rinlarida foydalanish tartibi, mehnat tavsifi va unumdorligini oshirishdagi ahamiyati bilan tanishadilar. Bunda talabalar mehnat va kasb ta'limi o'qituvchisi faoliyatida kompyuterlarni qo'llash tartibini ma'lum manoda o'zlashtirsalarda, uni bugungi kun talabi darajasida deb bo'lmaydi. Demak, talabalarni yangi axborot texnologiyalari bilan ishlash bilim va ko'nikmalarini jahon talablari darajasiga ko'tarish uchun o'quv dasturidagi fanlar bilan birgalikda oliy o'quv yurtlaridagi barcha ta'lim shakllari, jumladan, talabalar konstruktorlik byuolaridan ham samarali foydalanish kerak. Bu o'rinda hal etilishi lozim bo'lgan asosiy vazifa yangi axborot texnologiyalarini ta'lim jarayonida qo'llashning didaktik imkoniyat va shakllarini aniqlab olishdan iborat. Ixtirochilik ijodkorligini amalga oshirishda kompyuterlarni qo'llashning shakl va usullarini belgilashda, avvalo ular yordamida talabaning ixtiro qilishni emas, balki yangi texnik yechimni yaratishdagi axborotlarga bo'lgan ehtiyojini qondirish va uni amalga oshirishning samarali yo'llarini ishlab chiqishda foydalanishni e'tiborga olish lozim. Bundan kelib chiqqan holda ixtirochilik ijodkorligini takomillashtirishdagi vazifalar tahlili asosida, bu jarayonda kompyuterlarni qo'llashning quyidagi asosiy yo'nalishlarga amal qilinadi:

1. Ta'lim jarayonini aniq masalalarini hal qilishga yordam beruvchi didaktik vosita sifatida;

2. Talabalar ilmiy-texnik ijodkorligining axborot bilan ta'minlanganlik darajasini oshirishga xizmat qiluvchi didaktik vosita sifatida;

3. O'qituvchilarni tayyorlashda politexnik yo'nalishni amalga oshirishni ta'minlovchi vosita sifatida.

Ixtirochilik ijodkorligini shakllantirishning asosi sifatida kompyuterlar vositasida amalga oshiriladigan dasturlashtirilgan. Bunga ko'ra talabalar ixtirochilik ijodkorligiga oid bilimlarini kompyuter axborot kadrlari orqali o'rganadilar va operatsion kadrlar vositasida sinab ko'radilar. Dasturlashtirilgan ta'limni amalga oshirishda kompyuterlardan foydalanishning yana bir afzalligi test savoliga noto'g'ri javob berilgan holda, talabada ishlab chiqilgan bilimlar bankidan qo'shimcha ma'lumotlar olib vazifani bajarishga qayta kirishish imkoniyatining mavjudligidir. Bundan tashqari, displeyda shaklni chizishni mustaqil bajarish talabaning chizmachilik elementlari, masshtab, o'lcham, koordinata to'g'risidagi tushunchalarni mukammal o'zlashtirishiga xizmat qiladi. Ixtirochilik ijodkorligini amalga oshirishdagi asosiy vazifalardan biri axborotlarni topish va qayta ishlash bilan bog'liq bo'lganligi sababli kompyuterlarning axborot bilan ta'minlovchi didaktik vosita sifatida qo'llanishi alohida dolzarblik kasb etadi. Ma'lumki, kompyuterlar axborotlarni yig'uvchi, saqlovchi va uzatuvchi qurilma sifatida ishlaydi. Ma'lumotlar talab darajasida qayta ishlanib, hajm jihatidan qanchalik keng, aniq, asosli va foydalanish uchun qulay shaklga keltirilsa, ilmiy imkoniyatlardan foydalanish samaradorligi va erishiladigan ijodiy yutuqlar soni ham ortib boradi. Bu boradagi kompyuterlar imkoniyatlaridan to'laroq foydalanish maqsadida talabalar ixtirochilik ijodkorligini amalga oshirishning avtomatlashtirilgan o'quv-axborot tizimini ishlab chiqdik va joriy qildik.. Mehnat va kasb ta'limi o'qituvchilarini tayyorlashning politexnik yo'nalishini ta'minlashda kompyuterlarni qo'llashning imkoniyatlari uning ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiluvchi didaktik vosita bo'lishi bilan birga, talabalarda ushbu texnika imkoniyatlari to'g'risidagi tushunchalarning tegishli masalalarni yechish jarayonida hosil qilinishi bilan ham belgilanadi. Ushbu qarab chiqilgan yo'nalishlar mazmunidan kelib chiqqan holda kompyuterlardan foydalanish tartibini o'rgatuvchi, ko'nikma hosil qiluvchi va nazorat qiluvchi vazifani bajarishdan iborat deb belgiladik. O'rgatuvchi tartibda ishlashda kompyuter o'rgatuvchi dastur yordamida talabaning egallagan bilim darajasiga mos holda yangi bilimlarni egallashiga xizmat qiladi. Ko'nikma hosil qilish tartibida ishlashda kompyuter chizmalarni bajarish, ixtiro texnik yechimini tavsiflovchi buyumni yasashning texnologik hujjatlarni ishlab chiqishni yengillashtiruvchi vosita sifatida ishlaydi. Nazorat tartibida ishlashda kompyuter talabaning test savollariga bergan javoblarini hisoblab, talaba va o'qituvchi bilan teskari aloqani amalga oshirib boradi. Yo'l qo'yilgan xatoni tuzatish uchun talabani qo'shimcha axborotlar bilan ta'minlaydi va qo'yiladigan masalalarni murakkablik darajasiga ko'ra oddiydan murakkabga o'tib boruvchi ketma-ketlikda amalga oshirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ubaydullayev S.Q.- Texnik ijodkorlik va dizayn. O'quv qo'llanma. – Andijon: 2023 - yil
2. Tolipov. O'., Sharipov.Sh., Islamov.I. O'quvchilar dizaynerlik ijodkorligi. Monografiya. – Toshkent: Fan, 2006.
3. Muslimov N va b. Texnologik ta'limi o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. -T.: 2009.
4. Ulukhanov, I., & Khusayinova, G. (2024). DIGITALIZED LEARNING AND ITS EFFECTIVENESS IN TECHNOLOGICAL EDUCATION. *Science and innovation*, 3(B4), 236-243.
5. Uluxanov, I. T. X. J., & Ubaydullaev, S. Q. (2021). O'QUVCHILARNING KREATIV KOMPETENTLIKINI SHAKLLANTIRISH MEZONLARI. *Scientific progress*, 2(8), 814-822.
6. Умурзақов, А. Х., Улукханов, И. Т., & Инамидинова, Д. К. (2022). Талабаларда ижодкорлик қобилиятини шаклланишида умумтехник фанлар бўйича тизимли фикрлашнинг ўрни. *Механика и технология*, 2(7), 192-194.
7. Tokhtakhojaevich, U. I., Abdurasulovna, K. G., & Kadirovich, U. S. (2022). Pedagogical conditions for the formation of creative competence of students.
8. Uluxanov, I. T., & Sayfitdinov, A. SOLUTIONS TO CERTAIN ISSUES OF EMERGENCY PROTECTION. *Международный научно-образовательный электронный журнал «OBRAZOVANIE I NAUKA*, 21, 356-361.
9. Tokhtakhojaevich, U. I. (2023). FORMATION OF MATHEMATICAL EXPRESSION OF AUTOMATIC CONTROL SYSTEMS IN STUDENTS. *World Bulletin of Social Sciences*, 26, 67-71.
10. Khabibullayevich, A. S., Tokhtakhojaevich, U. I., Ogli, A. D. A., & Zafarzhan, Q. Z. (2023). Spiritual Education of Students in Teaching Drawing Geometry and Computer Graphics. *Global Scientific Review*, 16, 1-4.
11. Tokhtakhojaevich, U. I., Abdurasulovna, K. G., & Kadyrovich, U. S. (2022). Pedagogical technologies in the formation of creative competence in the educational process. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, 5, 22-28.